

Sisukas taiteilija voitti sairautensa

■ Koko ikänsä sairastelleen Helene Schjerfbeckin liikuntavamman perussy on jäänyt tutkijoille arvoitukseksi. Vaivoistaan huolimatta sinnikäs nainen teki huiman, yli 70-vuotisen taiteilijanuran.

Arja-Leena Paavola

Jälkipolvet ovat tulkinneet **Helene Schjerfbeckin** (1862–1946) olleen herkkä, hauras, kärsivä nainen. Osittain tämä pitää paikkansa, sillä taiteilija sairasti ja poti pahoja kipuja koko ikänsä.

Toisaalta Schjerfbeck eli pitempään kuin monet perusterveet kollegansa. Henkisesti hän oli vahvaa tekoa, sillä hän kykeni tekemään suunnattomasti töitä saadakseen toteuttaa luovuuttaan ja pystyi pitämään kiinni itsenäisestä näkemystään.

Schjerfbeckin elämää rajoitti ennen kaikkea hänen liikuntavammanensa, joka myös leimasi hänen fyysisen olemuksensa. Taiteilijakollega **Albert Edelfeldt** puhuu Pariisista lähettämässään kirjeissä ”nilkuttavasta pikku-neiti Schjerfbeckistä”.

Syynä ontumiseen oli neljän vuoden iässä sattunut tapaturma. Helene kaatui portaissa ja mursi lonkkansa. Onnettomuuden jälkeen hän eli vuosia vuodepotilaana. Liikuntakykyä ryhdyttiin palauttamaan vasta tytön lähestyessä teini-ikä, jolloin hän alkoi saada eräänlaista fysioterapiaa.

”Hyvin poikkeuksellinen tapaus”

Minkälaisia ajatuksia nykyajan lääkärisä herättäisi, jos tutkittavaksi tulisi vastaavanlainen nelivuotias tyttö?

”Lonkan murtuminen kaatumisen seurauksena tuossa iässä kuulostaa todella poikkeavalta”, sanoo lastenendokrinologian erikoislääkäri, dosentti **Outimaija Mäkitie**.

Lonkkamurtumat ovat hänen mukaansa lapsilla ylipäätään erittäin harvinaisia.

”Lastenklinikan aineistossamme niitä on vain 1,7 prosenttia kaikista alle 16-vuotiaiden murtumista.”

Mikäli Helene olisi potilaana nyt, vammaan syitä alettaisiin selvittää tarkemmin. Ensimmäiseksi vastaanotolla tarkasteltaisiin röntgenkuvista, onko luuaines jollain lailla poikkeavaa. Lääkäri kartoittaisi myös sen, onko lapsi muutoin terve.

”Verikokeista tutkittaisiin muun muassa kalkkitasapaino ja D-vitamiinipitoisuus. Lääkäri etsisi mahdollisia merkkejä riisitaudista, munuaissairaudesta, kasvuhäiriöstä tai muusta sellaisesta oireesta, joka voisi viitata vaikeampaan yleissairauteen ja selittää sen, kuinka sinänsä vähäinen vamma on voinut johtaa isoon murtumaan.”

Myös tapahtuman taustaan paneuduttaisiin. Syyniin joutuisi se, onko vamma takana varmasti kaatuminen.

”Pienten lasten kohdalla on aina otettava huomioon myös pahoinpitelyn mahdollisuus.”

Ateneumin taidemuseon intendentti ja *Helene Schjerfbeck 150 vuotta* -juhlanäyttelyn kuraattori **Leena Ahtola-Moorhouse** on kuullut Schjerfbeckin sairauksista taiteilijan etäiseltä lääkärisukulaiselta. Tämän mukaan suvussa oli ollut luusto-ongelmia muillakin.

Yksi mahdollinen diagnoosi olisi *Osteogenesis imperfecta*, vallitsevasti periytyvä luustonhaurastumistauti, joka johtuu geneettisestä virheestä kollageenin, elimistön tukikudoksen keskeisen proteiinin rakenteessa. Sairaus ilmenee murtuma-alttiutena, nikamamurtumina, skolioosina, lihasheikkoutena sekä lievästi tai vaikeana kasvuhäiriönä.

Taudilla on myös erikoinen tunnusmerkki, kertoo Outimaija Mäkitie ja alkaa pohtia Schjerfbeckin silmien väriä.

”Olikohan Helenellä siniset tai siner-

tävät silmänvalkuaiset? Se nimittäin on sairauden yksi tyypipiirre.”

Kuumekohtauksia ja lihasheikkoutta

Liikuntavammostaan huolimatta sitkeä nuori nainen lähti 18-vuotiaana opiskelemaan Pariisiin. Suomalaisten taiteilijaystäviensä kanssa lonkkavikainenkin käveli paljon ja ahmi vaikutteita suureta maailmasta. Liikkumisensa helpottamiseksi Schjerfbeck käytti tiettävästi toisessa jalassaan korotettua kenkää.

Pariisista seurue siirtyi Ranskan pohjoisrannikolle ja myöhemmin edelleen Englantiin. Työnteko Bretagnessa ja Cornwallissa oli raskasta, sillä Schjerfbeck joutui kapuamaan jyrkkiä rinteitä päästäkseen korkeuksiin, joista avautuvia näkymiä hän halusi maalata.

Eri ikäkausina otetuissa valokuvissa Helene Schjerfbeck näyttää hennolta, suorastaan linnunluiselta. Suuret silmät hienostuneilla kasvoilla korostavat vaikutelmaa. Vasta kuvassa vuodelta 1916 tuolloin 54-vuotias taiteilija vaikuttaa hieman rehevämältä, mutta kahta vuotta myöhemässä otoksessa nähdään jälleen laihtunut nainen.

Schjerfbeckin moninaisia sairauksia hoitivat vuosien varrella lääkärit paikakunnilla, joilla hän kulloinkin asui. Tietoja hoidoista ei kuitenkaan ole säilynyt.

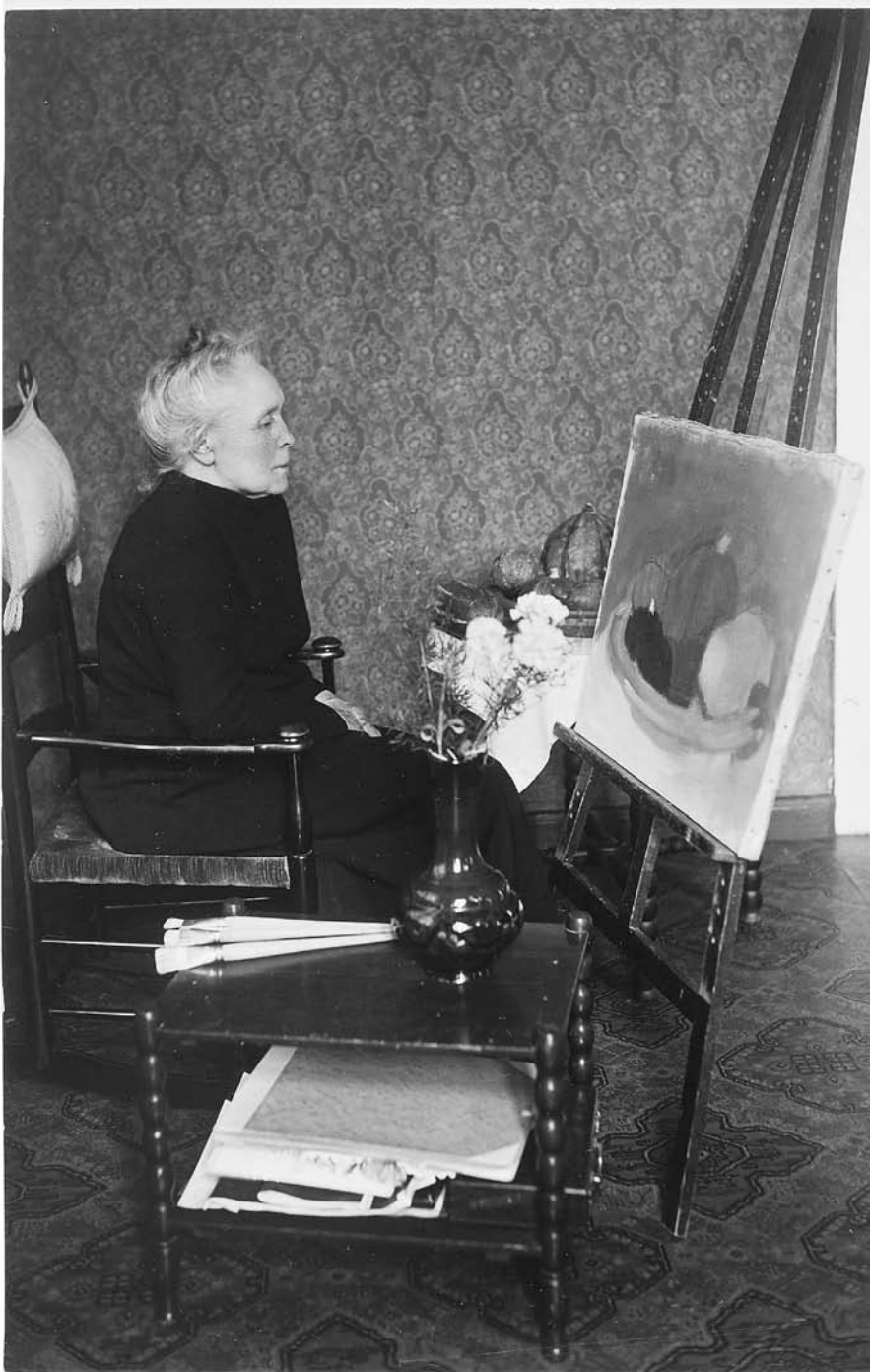
”Helene kuvasi itse vaivojaan sanalla ’skakningar’. Ne olivat eräänlaisia kuu-

Helene Schjerfbeck 1890-luvun alussa. Opettajantyö vei aikaa maalaamiselta, mikä harmitti taiteilijaa suuresti. ▶

VTMIKKKA. Vaokuvaaja tuntematon.

VTWIKKA/Kokoelma Gosta Stenman. Valokuvaaja H. Holmström.

Helene Schjerfbeck

- Syntyi 1862 Helsingissä, kuoli 1946 Ruotsin Saltsjöbadenissa.
- Opiskeli ja matkusti 1880–1890-luvuilla Ranskassa, Italiassa, Englannissa ja Itävallassa.
- Palattuaan Suomeen toimi opettajana Suomen taideyhdistyksen piirustuskoulussa. Sen jälkeen asui pitkään ensin Hyvinkäällä ja sitten Tammisaaressa, joissa keskittyi maalaamiseen. Vietti viimeiset vuotensa kylpylähotellissa Ruotsissa.
- Suomen kaikkien aikojen arvostetuimpia kuvataiteilijoita. Aloitti realistina, siirtyi myöhemmin tyylittelevään modernismiin. Tunnetuimpiin töihin kuuluvat *Tanssiaiskengät*, *Toipilas* ja sarja omakuvia.
- Taiteilijan lokakuussa päättynyt juhlanäyttely Ateneumissa keräsi yli 230 000 kävijää.

◀ 75-vuotiaana yhä luomisvoimainen Helene Schjerfbeck kotonaan Tammisaaressa vuonna 1937.

mekohtauksia. Hän sai helposti kaikki taudit, joten hänellä oli kenties jokin immunologinen vaiva”, Leena Ahtola-Moorhouse arvelee.

Kiinnostavaa on, ettei taiteilija juuri valitellut terveysongelmiaan Ranskanvuosiensa aikana.

”Ongelmat ilmaantuvat vasta myöhemmin, kun hän oli palannut Suomeen ja joutui tekemään vastenmieliseksi kokemaansa opetustyötä. Veikkaan, että kyse oli osin psykosomaattisista oireista, jotka liittyivät myös taidekentän ylei-

seen ilmapiiriin ja sen aiheuttamaan masennukseen.”

Lapsuusonnettomuuden jälkeisistä mahdollisista luunmurtumistakaan ei ole säilynyt tietoa.

”Schjerfbeck kuitenkin kärsi lihasheikkoudesta ja tunsu itsensä usein voimattomaksi. Hänen Tammisaaren-kotiinsa piti esimerkiksi rakentaa sisävässa, koska hän ei jaksanut käydä ulkoheissa.”

Kohtalokas tuberkuloosiepäily

Helene Schjerfbeck oli 14-vuotias, kun

hänen isänsä kuoli tuberkuloosiin. Tuberkuloosi oli tuohon aikaan yleinen ja syystäkin pelätty sairaus.

Taudin aiheuttajabakteerin *Mycobacterium tuberculosisin* kahdesta kannasta keuhkotuberkuloosi levisi ihmisestä toiseen yskösten välityksellä. Sairaiden lehmien maidosta saattoi puolestaan saada tartunnan, joka aiheutti luu- ja niveltuberkuloosia. Nautatuberkuloosi johti joskus selkärangan kyttyrämuodostumaan, kun yksi tai useampi nikama luhistui kokoon.

Isän sairaus aiheutti sittemmin huhuja tyttären lonkkavamman alkuperästä. Jot-

Ranskalaismaalari antoi nimen luustosairaudesta

Helene Schjerfbeckin sairauden pohjimmainen syy jäänee salaisuudeksi, jota ei voida koskaan selvittää, sillä hänet haudattiin tuhkattuna. Schjerfbeckin ikätoverin, ranskalaisen taiteilijan **Henri de Toulouse-Lautrecin** (1864–1901) tauti tunnetaan sen sijaan melko varmasti.

Nykykäsityksen mukaan ranskalaismaalari oli pyknodysostoosi-niminen sairaus, joka on myöhemmin nimetty hänen mukaansa Toulouse-Lautrecin oireyhtymäksi. Tautia aiheuttava geeni tunnistettiin vuonna 1996.

Lapsesta asti sairaalloinen poika oli peräkkäisinä vuosina murtautunut molemmat reisiluunsa, ja jalat jäivät lapsen kokoon muun kehon kasvaessa.

”*Osteogenesis imperfectassa* luussa on liian vähän mineraaleja, kun taas pyknodysostoosissa mineraaleja on liikaa, ja luut ovat siksi hauraat ja alttiit murtumille”, dosentti Outimaija Mäkitie kertoo.

Peittyvästi periytyvään sairauteen kuuluu myös lyhytkasvuisuus. Kasvonpiirteissä korostuvat heikko leuka ja koukkumainen nenä. Myös kallon muoto saattaa jäädä epäsuhtaiseksi, kun auki-leet eivät ole umpeutuneet.

Serkusliiton hedelmä

Henri de Toulouse-Lautrec oli aatelissuvun vesa, jonka vanhemmat olivat Ranskan aatelistolle tyypilliseen tapaan serkuksia. Taiteilijan omista serkuista ainakin kolmen tiedetään kärsineen hauraista luista ja kääpiökasvuudesta.

Taiteilijaksi kasvamisen kannalta Toulouse-Lautrecin sairaus lienee ollut samaan tapaan merkittävä asia kuin Schjerfbeckilläkin: lapsipotilaan ajanvietteenä oli piirtäminen ja maalaaminen.

kut, jotka eivät tienneet lapsuuden onnettomuudesta, luulivat hänen ontumisensa syyksi luuhun pesiytyneitä tuberkuloosia. Ajan käsityksen mukaan Helene Schjerfbeck oli myös mahdollinen taudin tartuttaja.

Epäluulo poiki taiteilijan elämän suurimman surun.

Ranskassa asuessaan Schjerfbeck oli vuonna 1884 tutustunut nuoreen englantilaiseen taidemaalariin. Suhteen syvennyttyä pari meni kihloihin ja alkoi suunnitella yhteistä elämää.

Jonkin ajan kuluttua sulhanen kuitenkin yllättäen purki kihlauksen. Syynä oli

Aikuinen Toulouse-Lautrec innostui taiteen lisäksi Pariisin dekadentista elämästä. Hän viihtyi kabareessa ja otti kuppatartuntansa ammattitautina.

Schjerfbeck ihaili Toulouse-Lautrecin taidetta mutta ei tämän elämäntyyliä, eikä myöskään vaikuttanut samoissa piireissä.

”Suomalaisnaiset liikkuiivat eurooppalaisia sisariaan vapaammin, mutta Schjerfbeck ja hänen ystävänsä olivat kilttejä perhetyttöjä eivätkä hakeutuneet hankaluuksiin”, Leena Ahtola-Moorhouse sanoo.

Toulouse-Lautrecilla oli kasvojen luuston epämuodostumien vuoksi poskiontelovaivoja ja kovia hammassärkyjä. Niihin ja muihinkin sairautensa aiheuttamiin kipuihin hän haki helpotusta alkoholista. Absinttia, ajan taiteilijoiden lempijuomaa, kului reippaasti. Noin 70-prosenttista viinaa laimennettiin yleensä vedellä, mutta Toulouse-Lautrec lantrasi drinkkinsä konjakilla.

1890-luvun loppupuolelle tultaessa Toulouse-Lautrec joi jo enemmän kuin maalasi. Absintti ja pitkälle edennyt kuppa veivät hänet hautaan 36-vuotiaana.

Henri de Toulouse-Lautrec maalaa vuonna 1891 otetussa trikkikuvassa potrettia itsestään.

tämän sukulaisten painostus: perhe epäili nilkuttavaa suomalaismorsianta tuberkuloottiseksi.

Syvästi haavoittetuna Schjerfbeck haavasi haaveet avioliitosta loppuiäkseen. Lisäksi hän tuhosi kaiken rakastettuunsa liittyvän materiaalin ja kehotti myös läheisiään hävittämään kirjeet, joissa sulhanen mainittiin. Miehen henkilöllisyyttä ei sen takia tunneta.

Myöhempien kirjeiden perusteella tiedetään, että etenkin lapsettomaksi jääminen oli Schjerfbeckille tragedia. Jossakin vaiheessa hän harkitsi äidiksi tuloa adaption kautta, mutta hanke kariutui, koska

hän koki ympäristön suhtautuvan ajatuksen kielteisesti.

Outimaija Mäkitien arvion mukaan Helene Schjerfbeckillä olisi ollut mahdollisuus toteuttaa unelmansa biologisesta äitiydestä.

”Lonkkamurtuma ei sinänsä aiheuta synnytysvaikeuksia, mikäli se saadaan korjattua ilman merkittäviä asentovirheitä.” □

Kirjoittaja on vapaa toimittaja. arjaleena.paavola@gmail.com